

דף טז

'בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון...'. הנה כמה קטעים מלוקטים מספר התודעה (פרק ראשון), על פי סופרים וספרים:

מפני שני טעמים עיקריים נקבע ראש השנה ליום הדין. הטעם האחד, לפי שביום זה נגמרה בריאת העולם ועלה במחשבה תחילה להנהיג את העולם במידת הדין, לפיכך נקבעה תחילת השנה ליום הדין. הטעם השני, שביום זה עמד אדם הראשון בדין ושב בתשובה ונמחל לו, ואמר לו הקב"ה: זה סימן לבניך, כשם שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאים בדימוס. (ע': ויקרא רבה כט; פסיקתא רבתי מ מו; דרך ה' לרמח"ל ח"ד חד; פרי צדיק ר"ה ז יא).

שני טעמים אלה מרומזים בתפילת המוסף שאנו אומרים בראש השנה: כי תביא חק זכרון להפקד כל רוח ונפש, להזכר מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית – זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון. זכרון ליום הראשון של גמר בריאת העולם, וזכרון ליום הדין הראשון.

סמך לדבר, מן הכתוב בתהלים כוננת ארץ ותעמד. למשפטך עמדו היום כי הכל עבדיך – ביום שנשלמה הבריאה ועמדה על מכונה, עומדים הכל למשפט כעבד לפני אדונו. [רמז נוסף בפסוק זה על יום הדין שהוא בראש השנה: למשפטך עמדו היום כי הכל עבדיך שוה לגימטריא של ראש השנה] (ע' רוקח; מהרש"א; קהלות יעקב בשם הגרי"ח זוננפלד).

והוסיפו קדמונינו ואמרו: בוא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם; מידת בשר ודם – דן את אוהבו בשעת רצונו כדי לרחם עליו, ואת אויבו בשעת כעסו כדי להיפרע ממנו במיצוי הדין. והקב"ה אינו כן, אלא דן את העולם כולו (וגם את עוברי רצונו) בשעת רצונו בלבד, בחודש תשרי שיש בו מועדים ומצוות הרבה: שופר וכיפור, סוכה וארבעה מינים, והקב"ה מתרצה לבריותיו בחודש זה (מובא באבודרהם עמ' רס. וע' פסיקתא רבתי מ).

מחסד הא-ל על בריותיו לפקדם ולראות מעשיהם בכל שנה כדי שלא יתרבו עוונות ויתחייב העולם כליה, אלא מעביר עליהם עד שהם מועטים ומכפר עליהם. ומצד זה יום הדין הוא יום מועד (ספר החינוך שיא).

כל ענין יום הדין שהוא באחד בתשרי, מכוסה הוא ואינו נזכר בתורה בפירוש, כדי שיהא אדם דואג על חטאיו כל השנה ואינו דוחה את התשובה עד לראש השנה; –

וכדי שיהא מכוסה מן השטן המקטרג על ישראל ולא ידע מן הדין עד שעת הדין. ומן הטעם הזה אין מברכין על חודש תשרי בשבת שלפניו, כשם שמברכין על שאר החודשים – כדי לערבב את השטן, שלא ידע מתי חל ראש השנה ולא יקטרג על ישראל (עפ"י כלי יקר אמור כג, טז, ובהיבורו עוללות אפרים; לבוש או"ח תקפא ועוד. וע"ע בני יששכר תשרי ג, א).

רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום. ומה הפרש בין ראש השנה לשאר הימים? – שבכל יום הוא דן על מעשי היום ועל בראי מטה בלבד, ובראש השנה נידונים עליונים ותחתונים; ועל מעשי השנה כולה, ואף לשנים רבות, כענין שמצינו קרא ה' לרעב... שבע שנים וכן כתבו את האיש הזה עירי גבר לא יצלח בימיו. יש מלך שנגזר בימיו להיות מלחמות ויש מלך ששלום בימיו, ויש שבאותה מדינה שמלך שם יהיה רעב ויש שיהיה שובע כל ימיו, כמו בימי שלמה המלך (מספר חסידים תשסג. וע' בשפת אמת כאן; ראב"ן דף קג).

'כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי – כמאן כרבי יוסי...' –

'תפלה צריך לכל דבר אף על פי שנגזר מהש"י. הלא תראה באלהו שאמר לו ה' הראה אל אחאב ואתנה מטר ואף על פי כן נאמר אחר כך שעלה לראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו וגו', שהרבה בתפלה עד שבא גשם.

וחכמים דאמרו בראש השנה (טו). דגזר דין הוא בראש השנה ויום כפור, לא פליגי אאנשי כנסת הגדולה שתקנו סדר תפלות בכל יום. ומה שאמרו בגמרא **כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי, כרבי יוסי** רצונו לומר שמה שהם היו מתפללין ומרבים בתפלה לקרוע גזר דין, זהו אליבא דרבי יוסי. והוא מאמר יגיעי, רוצה לומר שאמרו כן להלכה במכוון שרצונם היה כך שתפילתנו האידנא יהיה כרבי יוסי שיועילו אף לקרוע גזר דין דראש השנה' (צדקת הצדיק טו).

'דאמר רבי יצחק: יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין' וכמו שאמר רבי יצחק בעצמו (להלן) ארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם, ואחד מהם צעקה (וכ"מ בתוס' גדה ע: ד"ה כאן. ואולם הר"ן כתב (ד: בדפי הר"ף) בפירושו דברי רבי יצחק שאפילו אם אין צעקה קורעת גזר דין, בכחה למעט הפורענות. ויש להעיר בדבריו הלא ר' יצחק אמר להדיא שקורעת. ואפשר שפירש לא 'קורעת' ממש אלא מכהה הגז"ד, או אפשר שהר"ן כתב כן לפי מה דקיי"ל (להלן יז). שביחיד אין גז"ד נקרע).

'הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן.' ע' בספר פרי צדיק בחקותי י.

'למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין – כדי לערבב את השטן' – יש מפרשים ערבוב השטן – היינו הכנעת היצר, כמו שאמרו 'הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות' (עפ"י ר"ן. וערש"י ובערוך ערך 'ערב').

ובירושלמי (מובא בתוס' ובערוך) פורש ענין ערבובו של השטן: 'שכשהוא שומע קול שופר עם ראשונה (הרי הוא) בהול ואינו בהול; כששומע שנית אומר: ודאי זה הוא שופר של 'יתקע בשופר גדול' והגיע זמנו (של השטן) להתבלע, כדכתיב בלע המות לנצח ומתערבב ואין לו פנאי לקטרג; – שטן העולם שערמתו מרובה משל חכמים ונבונים והכל נופלים ברשתו, כלום נבער מדעת הוא, שמתירא מפני קול שופר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים בו שלא קול שופר מלך המשיח הוא? מכאן אנו למדים כי באמת היכולת ביד ישראל להביא אז את הקץ תוך השמעת קול שופר. ולעת קץ במהרה בימינו אפשר שכך יהיה, ישראל תוקעים בשופרותיהם למצות היום, ובשעת תקיעותיהם נפתח סגור לבם ונחרדים מעוונותיהם וברגע קטן הם מהרהרים בתשובה, ואין מספיקים לגמור את תקיעותיהם – וקול שופר של המלך המשיח כבר נשמע, ומתערבים קולות השופר שלו עם שלהם, והגאולה באה. שכן שופר קטן שלנו ושופר גדול שלעתיד – ענין אחד לשניהם: להעיר ולעורר נרדמים ולהזכיר נשכחות, ושופר גדול שלעתיד, מאליו 'יתקע', מתוך סיכום וקיבוץ כל קולות השופרות הקטנים שבכל הדורות עד שיהא הקול הולך וחזק מאד ואינו פוסק, עד שהוא מגיע אף לאוני האובדים והנדחים מעוררם ומביאם להשתחוות בהר הקדש בירושלים.

בקי הוא השטן בענינים אלה יותר מאתנו, יודע הוא כוחם של ישראל וכוחו של קול השופר שאפשר שתהא פתיחתו בידי כל אדם וסיומו בידי משיח בן דוד שייגלה לנו במהרה בימינו אמן, ואין מעצור לגאולה זו ויכולה היא לבוא בכל עת ובכל שעה ולכך הוא חושש (עפ"י רס"י לילה לה-לו; פרי צדיק ר"ה יג; ילקוט מעם לועזי אמור. מועתק כל זה מספר התודעה פרק שני).

ובספר אמרי פינחס (לר"פ מקוריץ): 'לכאורה תמוה שבכל שנה ושנה יש לו אותה טעות האִךְ אינו מרגיש? ותירץ, שבכל שנה השטן הוא יצר-הרע חדש, כמו בבחינת הקדושה דבכל שנה נתחדש בחינה חדשה, וכן זה לעומת זה, ואינו אותו לאשתקד'.

(ע"ב) 'כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה' –

'זה שאמר הכתוב את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך וגו' – כי מתחילה כשאדם נכנס בדברי תורה אינו מרגיש שום טעם אך בסוף מאיר לו הש"י, וכשהאדם מאמין להקב"ה או גם הקב"ה מאמין לו ומברר אותו לטוב. וזהו 'כל שנה שרשה בתחלתה' – היינו שהאדם נכנס ומדבק עצמו להש"י אע"פ שהוא רש עדיין שאינו מרגיש שום טעם – לזה מטיבין בסופו.

וזה ענין התקיעות, כי החודש הזה הוא מלא תאוה וחמדה והוא זמן אסיפה, כמו האדם שבא ממסחרו ורואה כמה יש לו – על זה אמר הקב"ה תקעו כדי לערבב השטן שלא יאמר שאתם משוקעים בתאוה רק תקבלו תיכף התחלת החודש ביראה' (מי השלוח לקוטי הש"ס).

'... שעל ידי שמרגיש בעצמו הריחוק ולבו נכנע (כצ"ל), על ידי זה הוא סופו שיש לו אחרית, שמיד מרגיש הארה של הצמיחת ישועה. וזה פירוש המדרש רבה הנ"ל 'אורי' – בראש השנה 'וישעי' – ביוהכ"פ, שבר"ה הוא התחלת הבהקת האור לצמיחת הישועה, ותכלית הישועה בהתגלות נגמר ביום הכפורים, וכדאיתא במדרש על פסוק **בי עמך הסליחה למען תורא** – מראש השנה הסליחה ממתנת לך, כל כך למה? – למען תורא, כדי ליתן אימתך על בריותיך. והיינו כי באמת עצם הישועה לעילא נעשה בראש השנה, רק שהוא בעולם מלהיות בהתגלות בהנפש עד יום הכפורים, למען תורא – כי כל עשרה ימים נקראים ימי תשובה שנמצא עוד היראה של ר"ה בנפש לפשפש במעשיו להתקרב מהריחוק, ומזה באים להתגלות הישועה ביום הכפורים להיות נגלה לכל נפש התקרבות להשם יתברך בשלימות' (מתוך פרי צדיק לר"ה כה).

'שלושה דברים מזכירין עונותיו של אדם... עיון תפלה...'

– 'בעת התפלה ביותר הדמיונות גוברים באדם, וזהו עיון תפלה שאין אדם ניצול ממנו בכל יום. והתוספות והר"ן בראש השנה הביאו על זה הירושלמי דפרק היה קורא דאמר ר' חייא: אנה מן יומא לא כוונת וכו' כפשטיה, ובאמת על אנשים גדולים כאלה רחוק מלשמוע זה, ובפרט ר' חייא דאמרו עליו בבא מציעא (פה:): שאמר משיב הרוח – נשיב זיקא, מוריד הגשם – ואתא מטרא וכו'. ויש לפרש 'לא כוונת' – לא הוצרך, דכונת הלב שייך בבעל המיון ומחשבות, שהלשון משולח לדבר אף שלבו בל עמו, וצריך לכוין לבו, והוא לא הוצרך מעולם לזה, שמעולם לא היה במחשבתו דבר אחר רק הש"י נוכח עיניו, ולא היה מדבר אלא כמדבר לפני המלך מלכי המלכים לעולם... (צדקת הצדיק רט. וע"ש באור המשך המאמר בירושלמי. וע"ע בהרחבה בפרי צדיק וישב ג; שבט הלוי ח"ו א).

עוד בענין 'עיון תפילה' – ע' במובא בברכות לב ובבא בתרא קסד.

'שלושה ספרים נפתחין בראש השנה... צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, ורשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים...'

– והרי אנו רואים כמה צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, ורשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים? אלא כך היא המידה: יש עוונות שדינו של השופט בצדק נותן ליפרע מהם בעולם הזה, ויש שהדין נותן

ליפרע מהם בעולם הבא, וכן בשכר המצוות. וכשאדם עושה צדקות כל השנה ומתלכלך גם בעברות, ובאים מעשיו לפני אדון הכל, הוא יתברך שוקל את כולם ונוטל מהם הראוי ליפרע עליו בעולם הזה וחותך הדין לחיים (והיינו חיי שלוה בעושר ונכסים וכבוד), או למיתה (ואף נגעים ועוני ומיתת הבנים וכד' מכונים כאן 'מיתה').

אמור מעתה, 'צדיק גמור' הוא מי שיצא זכאי בדין זה, ואפשר שיהא אדם רשע בכל מעשיו אלא שדינו נותן לשלם לו בעולם הזה שכר מקצת מצוות שעשה, והרי הוא 'צדיק גמור' בדינו, וכן להיפך. ואילו הבינונים, הם אותם שדינם מעויין ושקול ויש בידם להטות הכף במעשיהם.

זה הדין שאמרו חכמים שכל אדם נידון בראש השנה, אינם אם יזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או יתחייב לגיהנם ואבדון, שאין אדם נידון בראש השנה אלא על עניני העולם הזה – אם ראוי לחיים ולשלום, או למיתה ויסורים. בראש השנה שוקלים מעשיו של אדם ונכתב ונחתם לזכות ולחובה בעולם הזה כפי מה שמגיע לו בחלקו לפי מעשיו. וכשאדם נפטר לבית עולמו, שוקלים בהם ופוסקים עליו חלקו כפי הראוי לו בעולם הנשמות.

אפילו חטא אדם כל השנה, אל יתיאש מן התשובה אלא ישוב לדרך הצדקות קודם שיבוא בדין, ויאמין בלבו שיש בידו תמיד להכריע עצמו וכל העולם כולו לכף זכות. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יותר מבכל השנה. ואין האדם נידון אלא לפי מעשיו באשר הוא שם. אפילו שקועים בחטא כל השנה הקב"ה מעיד על ישראל שרצונם לעשות רצונו, כיון שבאים לתשובה ביום הדין ועושים רצונו של מקום, הרי הם נידונים לפי מה שהם עתה. (מספר התודעה. עפ"י: רמב"ן בשער הגמול ובדרשת ראש השנה; ר"ן כאן. אפילו חטא... – עפ"י רמב"ם תשובה ג, ד, ו, א. באשר הוא שם – כדלעיל, וע' בשפת אמת; ירושלמי פ"א ה"ג. וע"ע: חיי אדם קלה; ה; הליכות עולם (סלונים) – ר"ה תקפד, טז מר"א מליזנסקי; דעת חכמה ומוסר ח"ג קמה).

והנה באור ענין הדין שבראש השנה ובמועדים, כפי המובא בספר מכתב מאלוהו (ח"ב עמ' 67 ואילך):

אנו רגילים להבין שאם האדם מרבה לבחור בטוב או ברע הוא עולה או יורד מנקודת הבחירה שהוא עומד שם לנקודה הסמוכה לה, כמו שאדם עולה או יורד בסולם מדרגה אחר מדרגה. אולם זוהי רק בחינה אחת בבחירה; יש בחירה באופן אחר לגמרי, שמשנה את נקודת הבחירה מן הקצה אל הקצה למדרגה רחוקה הרבה מן המדרגה הראשונה. יש והאדם עומד על פרשת דרכים ממש, ובאיוה צד שיבחר ישנה את עצמו למצב חדש לגמרי...

יש להבין שכל ענין משפט של ראש השנה הוא שברא הקב"ה זמן מיוחד שבו יתעורר האדם לתשובה יותר מכל השנה על ידי שנודע לו שהוא עומד עכשיו במשפט. וכיון שהתעוררות של ראש השנה גדולה כל כך, גם השינוי שפועל באדם גדול מאד. יעשה תשובה – יתעלה בימים הללו למדרגה גבוהה; והיה אם לא יעשה תשובה – ויחזק עליו טמטום הלב הרבה יותר ממה שהיה כבר. כך חל דין ראש השנה על האדם.

נמצא שהבחירה בעת ראש השנה היא הבחירה הכללית, שהיא משנה את האדם מן הקצה אל הקצה למדרגה אחרת לגמרי. ואף אם האדם יעשה אחר כך תשובה או יקלקל בשאר ימות השנה, מ"מ השינוי הזה הוא שינוי פרטי מנקודה אחת לנקודה הסמוכה לה. משא"כ בראש השנה משתנה האדם שינוי כללי אשר רושמו עליו בכל השנה, כי בדרך כלל שוב לא תזדמן לו בשנה ההיא התעוררות כבראש השנה... והנה יש כמה דרגות בבחירה כללית. יש שהיא כוללת יותר, כגון של ראש השנה שכוללת את כל

האדם; ויש שאינה כוללת כל כך מפני שההתעוררות אינה חזקה כל כך. זהו דין המועדות (בפסח על התבואה וכו') שבהם יש התעוררות לבטוח בהש"ת באותו דבר המיוחד. ואם יתעורר האדם, למשל, לבטחון גדול בענין תבואתו, על ידי זה יהא ראוי שתתברך תבואתו, כי הראה שביכלתו להעלות אתו את כליו לקדושה; ואם יניח את ההתעוררות הזאת יפול ח"ו עד כדי לאבד תבואתו. והיינו גדר בפסח נידונין על התבואה. ורבי יוסי האומר אדם נידון בכל יום כוונתו להשתנות הדין בבחינה הפרטית כפי השתנות מצבו הרוחני של האדם על ידי בחירותיו הפרטיות התמידיות...!

ובענין 'שלשה ספרים' מובא בספר פרי צדיק (מר"צ הכהן מלובלין, ח"ה וילך וש"ת יד):
 'להבין ענין ג' ספרים, כי בודאי אין להשם יתברך רק ספר תורה אחת, וזהו ספרן של כל הברואים, שכל נפשות ישראל יש להם כל אחד שרש בתורה הקדושה, ואמרו ז"ל שקודם שנוולד האדם מלמדיו אותו כל התורה, ואז נעשה כתוב וחוקק הספר על לוח לבו של האדם, וזהו הספר של האדם כמו שנאמר וכל מעשיך בספר נכתבים. וכאשר מקלקל מעשיו, נמחה שמו שבתורה הקדושה, וכן גם כן למעלה בשרשו, וכאמרם ז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו, וזהו מחני נא – זה ספרן של רשעים, שהמחיה בעצמו הוא הספרן של רשעים, כי נעשה על ידו צירוף אחר. ועל ידי החרטה שבלב שבראש השנה כנ"ל נפעל שהתשובה בעצמה מקרעת את הגזר-דין, והיינו כמו שנופל כלי עם מים על הכתב ומטשטש ומקרע את הכתב לפי שעה, אבל עיקר העון שיהיה נמחה לגמרי אינו נפעל רק אחרי זה בימי התשובה על ידי וידוי דברים דייקא כנ"ל.'

*

'... והנה כשנעייץ בענין יוסף עם אחיו, שמקודם התגלותו להם הוכיח אותם על כל פרטי מעשיהם עמו, שמכרו אותו וצבעו הכתונת ושאר ענינים כמבואר במדרש, אמנם לאחר התגלותו שהכירו בעצמם ונתמלאו בושה על העבר, לא הזכיר להם עוד שום רמז תוכחה על העבר רק דברי תנחומין ופיוסים לחזק לבם כמו שנאמר על תעצבו וגו' כי למחיה וגו' – שהראה להם פנים שכל מה שעשו היה סיבה לטוב וליתן להם חיים לדורות...'

והנה יש בזה די תנחומין לנפשם על העבר, כענין אב עם בנו יחידו כאשר יארע לפניו איזה פחד ממעשה לא טוב שעשה, וירע לב הבן עליו – ירצהו אביו בדברים טובים וניחומים לחזק את לבו. וכן הוא גם כן עסק הש"י עם כל נפש ישראל בכל עת, כאשר נותן האדם אל לבו לראות האמת ויבוש בעצמו מאוד ממה שעבר עליו עד כה – אז ינחמהו ד' כאיש אשר אמו תנחמנו, להראות לו שגם כל מעשיו שעד עתה היה סבה לטוב. ורק זה נרצה מהאדם שיהיה יראת ד' בלבו. והנה כענין הזה הוא בכל שנה ביום האיום והנורא, הוא ראש השנה, אשר כל נפש ישראל מלא יראה ופחד ושבירת לב על כל העבר, ומצד הש"י נאמר על היום הזה על תעצבו כי חדות ד' הוא מעוזכם – הוא ענין עז וחיוזק הלב מצד הש"י כמו שנאמר וזו חדרה במקומו. וכן באמת על פי הלכה מחויבים אנחנו לשמוח ולעשות יום טוב ולהתחזק בבטחון – כי עיקר הנרצה מן האדם הוא היראה האמיתית, וכאשר בא היראה באמת, הש"י בעצמו כביכול מחזק את הלב במאמר הנביא ואל תעצבו וכמאמר יוסף לאחיו ועתה על תעצבו וכנ"ל.'

(מתוך תורת אמת לרה"ק רי"ל אייגר, ויגש)

אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט (כבית הלל) – מתעשר לשנה שעברה. לאחר ט"ו בשבט – מתעשר לשנה הבאה. ורבי נחמיה אמר, אילנות המוציאים פירות בפעם אחת, כגון דקלים זיתים וחרובים, אעפ"י שחנטו קודם ט"ו בשבט – מתעשרים לשנה הבאה. אמר רבי יוחנן: נהגו העם בחרובין (ודומיו. תוס') כרבי נחמיה. ריש לקיש השיב על דבריו הלא הלכה כחכמים, ומה מקום למנהג כנגד הדין. ולא השיבו רבי יוחנן. ונסתפק רבי אבא הכהן אם קיבלה רבי יוחנן מריש לקיש אם לאו, כי שמא במעשר חרובין דרבנן הקלו וקבעו לילך אחר גמר הפרי.

כנזכר לעיל, יש אומרים (כ"מ ברמב"ם) שהקובע באילן הוא הגעתו ל'עונת המעשרות' (כמפורט במסכת מעשרות) ולא החנטה. ויש סוברים שהוא הוא שיעור 'חנטה'.

דף טז

כא. א. באלו פרקים העולם נידון, וכיצד?

ב. אלו מאמרי רבי יצחק מובאים בסוגיא בעניני דין שמים, ראש השנה ורגלים?

ג. אלו טעמים ניתנו בסוגיא למצות שופר, לקרבן העומר, שתי הלחם וניסוך המים?

א. שנינו: בארבעה פרקים העולם נידון; בפסח – על התבואה, בעצרת – על פירות האילן, בראש השנה – כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ובחג נידונים על המים.

מבואר בגמרא שזוהי דעת תנא דבי רבי ישמעאל, ומדובר בתחילת דין. ואילו חיתום גזר דינו של האדם נעשה ביום הכפורים.

אפשר שגזר דין על המים הוא בשמיני עצרת (ע"ש"י יומא מא: ד"ה במוצאי). ויש שנראה מדבריהם שחיתום הדין בשביעי של חג (ע' שבלי הלקט השלם שעא; רוקח רכא; טור או"ח תרסד; מנורת המארות קנב, ג, ב, ח"ו פ"ו; ח"א מהרש"א תענית ב: וניצוצי אור שם).

לדברי רבי מאיר, הכל נידונים בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם ביום הכפורים.

רבי יהודה אומר: הכל נידונים בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו; בפסח – על התבואה, בעצרת – על פירות האילן, ובחג – על המים, והאדם נחתם גזר דינו ביום הכפורים.

רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום (ותפקדנו לבקרים; לעשות משפט עבדו ומשפט ישראל עמו דבר יום ביומו).

רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה ושעה (לרגעים תבחננו).

יש מי שפירש שהכל מודים על הדין שבראש השנה שהוא לכל באי עולם, אלא שלרבי יוסי ישנם אנשים מסוימים בדרגות נעלות הנידונים בכל יום, ורבי נתן הוסיף שיש אשר בכל שעה הם נידונים – כי זכות גדולה היא לעמוד בדין לפני אדון כל (עפ"י דרשות בית ישי יח).

'על התבואה' כיצד? – כל תבואה הנזרעת בחורף ונקצרת לאחר הפסח, נידונית בשני דינים; כל מקרה או אונס שארע לה קודם הפסח – היתה נידונית עליו בפסח שעבר, קודם שנזרעה. וכל מאורע שארע לאחר הפסח – בפסח הבא היתה נידונית עליו, סמוך לקצירתה.

דין האדם כיצד – אמר רבי יצחק: שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של רשעים גמורים (רובם עוונות), ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינוניים; צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינוניים תלויים ועומדים מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו – נכתבים לחיים, לא זכו – נכתבים למיתה.

פרשו ראשונים ז"ל: 'צדיק' ו'רשע' שאמרו כאן, היינו זכאי או מורשע בדינו, והדין המדובר הוא על שכר ועונש בעולם הזה, ועל כן יכול להיות אדם שהוא באמת צדיק, אלא שנפרעים ממנו בעולם הזה על עבירות מועטות שבידו, ויוצא רשע בדינו, וכן להפך – אדם שהוא רשע ודנוהו לחיים בעולם הזה כדי לפרוע לו על מעשיו הטובים.

ב. מאמרי רבי יצחק בענין הדין:

יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין; –
ארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם. אלו הן; צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה. ויש אומרים אף שינוי מקום...; –

כתב הרמ"א (ביו"ד שלה,*) שנהגו לברך חולים בבית הכנסת ולקרוא להם שם חדש, כי שינוי השם קורע גזר דינו. וכן נוהגים ליתן צדקה לעניים בעדו, כי תשובה ותפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזרה.

שלשה מזכירים עוונותיו של אדם. אלו הן; קיר נטוי ועיון תפילה (סומך על תפילתו שתהא נשמעת ואומר בלבו שיעשו בקשתו לפי שהתפלל בכוונה) ומוסר דין על חבירו...; –

מאמרי רבי יצחק בענין ראש השנה:

למה תוקעים ומריעים כשהם יושבים ותוקעים ומריעים כשהם עומדים – כדי לערבב השטן (שלא ישטין). כשישמע ישראל מחבבים את המצוות מסתמים דבריו. רש"י; –
כל שנה שאין תוקעים לה בתחלתה (כגון שנולד אונס. ואין בכלל זה כשמזדמן ראש השנה בשבת. תוס' בשם בה"ג) מריעים לה בסופה. מדוע – שלא נתערבב שטן; –
כל שנה שרשה בתחלתה (– שישאל עושים עצמם רשים בראש השנה, לדבר תחנונים ותפלה, כענין 'תחנונים ידבר רש') – מתעשרת בסופה...; –
אין דנים את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה...; –

מאמרי רבי יצחק בענין הרגל:

חייב אדם להקביל פני רבו ברגל...; –
חייב אדם לטהר את עצמו ברגל...

א. השלה"ק (סוכה נב בהגהה) הביא הנהגת טבילה לפני הרגל, הגם שכולנו טמאי מתים עתה. (וע' ברכות כב: הנהגת רב חמא בטבילת בע"ק ערב הפסח משום שמוציא את הרבים י"ח. ומשמע בפשטות שלא היה נוהג כן בשאר רגלים).

ב. אף הנשים בכלל חיוב טהרה ברגל (כן נקטו בפשיטות רש"י ותוס' יבמות כט: ריטב"א ב"מ יח.). ויש חולקים (ע' העמק שאלה קג, טז בדעת הרמב"ם, שהואיל ואינה חייבת בראייה ובתגיגה, א"צ להיטהר ברגל, ואעפ"י שחייבת בשמחה. וי"א שפטורה רק למ"ד שפטורה משלמי שמחה – עפ"י שאגת אריה סו בדעת הראב"ד).

ג. תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח – מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות; הביאו לפני שתי הלחם בעצרת – כדי שיתברכו לכם פירות האילן; נסכו לפני מים בחג – כדי שיתברכו לכם גשמי שנה; אמרו לפני בראש השנה מלכיות וזכרונות ושופרות; מלכיות – כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות – כדי שיעלה זכרונו לפני לטובה, ובמה – בשופר.

אמר רבי אבהו: למה תוקעים בשופר של איל (כרבי יהודה שהלכה כמותו, ואילו רבי יוסי מכשיר אף בשל פרה. תוס') – אמר הקב"ה: תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני.

דף יז

- כב. א. הדין שלעתיד לבוא ופרעון החטאים – כיצד?
ב. מהו עונשם של 'קרקפתא דלא מנח תפלין' ושל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים?
ג. מה פירושן של התבות / המדות הללו: ה', ה'; ורב חסד ואמת; מעביר ראשון ראשון; נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו?
ד. מה כחה של אמירת 'ג מדות?
ה. כתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים וכתוב אחר אומר ישא ה' פניו אליך – הכיצד?

א. תניא, בית שמאי אומרים: שלש כתות הן ליום הדין; אחת של צדיקים גמורים – נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עולם. אחת של רשעים גמורים – נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם (לי"ב חדש. תוס', רא"ש ור"ן), ואחת של בינונים – יורדים לגיהנם ומצפצפים (צועקים ובוכים מתוך יסורים שעה אחת) ועולים. בית הלל אומרים: ורב חסד – מטה כלפי חסד, (הואיל ומחצה על מחצה הם, מכריעם לצד זכות ואינם יורדים לגיהנם).

הדין הזה יהא לעתיד לבוא כשיחיו המתים, מלבד הדין שנידון האדם בשעת פטירתו בגן עדן או בגיהנם. ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם ומתוך כך שמה יזכו בדין הזה (תוס').
פושעי ישראל בגופם, ומה הם – קרקפתא דלא מנח תפלין; אם היו להם מחצה עונות ומחצה זכויות – יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים. היו להם רוב עונות – יורדים לגיהנם ונידונים בה י"ב חדש, לאחר י"ב חדש גופם כלה ונשמתם נשרפת ורוח מפזרתם תחת כפות רגלי צדיקים. וכן הדין לפושעי אומות העולם בגופם – בעבירה (= עריות, שהם מצווים עליהן).
הרי"ף כתב על פושעי ישראל בגופם שיש להם מחצה עונות ומחצה זכויות – יורדים לגיהנם ונידונים בו י"ב חדש, לאחר מכן מצפצפים ועולים, אבל הרא"ש כתב מבצבצין ועולים ולא הזכיר י"ב חדש.

המינים (רש"י): האנשים אשר הפכו דברי אלקים חיים לרעה, כגון צדוקים ובייתוסים והמסורות (= מלשינים, מוסרי ממון ישראל ביד עכו"ם) והאפיקורסים (= מבזי תלמיד חכם. רש"י), שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים (ושפירשו מדרכי צבור) ושנתנו חיתתם בארץ חיים [הם הפרנסים המטילים אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים] ושחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחבריו – יורדים לגיהנם ונידונים בה לדורי דורות. גיהנם כלה והם אינם כלים. וכל כך למה – על שפשטו ידיהם בזבול (שהחריבו בית המקדש בעוונם. רש"י). אמר רבי יצחק בר אבין: ופניהם דומים לשולי קדירה. [אמר רבא: והם אותם אנשים היפים והמעונגים של מחווא, ונקראים 'בני גיהנם'].

- א. הרי"ף העתיק 'יורדים לגיהנם ונידונים בה לדורות', ותו לא.
ב. מלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואפשר שנידון לעולם בגיהנם כמו המינין והמסורות. או אפשר אעפ"י שאין לו חלק לעוה"ב, אינו נידון בגיהנם אלא לי"ב חדש (עפ"י תוס' ב"מ נח:).